

"מיניות לא מובחנת" בקרוב נערות: שיח ופרקטיקה של עובדות סוציאליות

אדוה ברקוביץ'-רומנו¹, מיכל קרומר-נבו² ומיה לביא אג'אי³

¹ בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב

² המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

³ התוכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

תקציר

רקע: על פי תקנות העבודה הסוציאלית, התנהגות מינית "בלתי מובחנת" היא אחד המאפיינים של אוכלוסיית ה"נערות במצוקה". אך למרות שכיחותו, עד כה לא זכה מאפיין זה להמשגות תאורטיות ואופרציונליות ברורות ולדין ביקורתי.

מטרת המחקר: מחקר זה עושה שימוש בפרדיגמה פמיניסטית ביקורתית כדי לבחון כיצד עובדות סוציאליות העובדות עם נערות מתייחסות ל"מיניות בלתי מובחנת".

שיטת המחקר: במחקר רואיינו 30 עובדות סוציאליות העובדות עם נערות באמצעות ראיונות עומק פרטניים או ראיונות קבוצתיים חצי-מובנים. נוסף על כך בוצע ניתוח של 18 דוחות סוציאליים שכתבו אותן עובדות סוציאליות. הנתונים נותחו באמצעות ניתוח תוכן וניתוח צורה, תוך שימוש בכלים של ניתוח שיח ביקורתי.

ממצאי המחקר: ממצאי המחקר מעלים שאף כי בדיווחי העובדות הסוציאליות התנהגות מינית לא מובחנת נקשרה לעיתים קרובות לפגיעות מיניות, לרוב היא נתפסה כחלק מפתולוגיה אינדיווידואלית של הנערה. באופן ספציפי, התנהגות מינית לא מובחנת בתיאורים הללו נמצאה קשורה להתנהגות מינית לא מונוגמית שלא כחלק מקשר רומנטי ארוך-טווח, התנהגות מינית מוחצנת ומפתה והתנהגות מינית בגיל צעיר. העובדות הסוציאליות נטו להגדיר את מטרת ההתערבות כשינוי התנהגות הנערה באמצעות שיחות פרטניות, שימוש ב"צל החוק" והוצאה חוץ-ביתית.

מסקנות והשלכות לפרקטיקה: למחקר תרומה לשדה המחקר הביקורתי המבקש לזהות את יחסי הכוח העומדים בבסיס השיח המקצועי, במטרה לקדם תהליכי רפלקציה בקרב נשות מקצוע ולהעלות את המודעות למורכבות היחס שלהן למיניות של נערות.

מילות מפתח: נערות, מיניות, עבודה סוציאלית פמיניסטית, פרקטיקה, תשוקה, סיכון, פגיעות.

מבוא

התנהגות מינית "בלתי מובחנת" היא אחד המאפיינים של אוכלוסיית ה"נערות במצוקה", כפי שמצוין בתקנות העבודה הסוציאלית (משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2008, סעיף 2ה):

נערה וצעירה – בגילאי 13–25 רווקה [...] שמאפייני התנהגותה הם הרס עצמי ונמצאת בהתדרדרות או בסכנת התדרדרות [...] ונוקטת באחד ויותר מדרכי ההתנהגות הבאים: [...] מקיימת יחסי מין לא מובחנים לאורך זמן.

התייחסות להתנהגות מינית בלתי מובחנת שכיחה גם בשיח האקדמי בעבודה סוציאלית (ברקוביץ'–רומנו ועמיתות, 2013). עם זאת, הנושא של "מיניות בלתי מובחנת" לא זכה עד כה לדיון אקדמי ולהמשגות תאורטיות ואופרציונליות ברורות. מאמר זה בוחן את ההמשגות והפרקטיקה של עובדות סוציאליות העובדות עם נערות ("עובדות נערה") ביחס למיניות בלתי מובחנת מבעד לפרספקטיבה פמיניסטית ביקורתית. פרספקטיבה זו עוסקת בנייתו יחסי הכוח המגדריים ובבחינה ביקורתית של פרקטיקות מקצועיות ביחס לפיקוח מגדרי (פלד וקרומר-נבו, 2013). מטרתו של המאמר היא לקדם תהליכי רפלקציה בקרב נשות מקצוע ולהעלות את המודעות למורכבות היחס שלהן למיניות של נערות, ולמורכבות הפרקטיקה הנגזרת מיחס זה.

מיניות נערות

בספרות העוסקת במיניות נערות רווחים שלושה שיחים מרכזיים: שיח הסיכון, שיח התשוקה ושיח הפגיעות. שיח הסיכון מציג עמדה שמרנית לגבי מיניות של נערות, ואילו שני השיחים האחרים מושפעים מאידאולוגיה פמיניסטית, ומקיימים ביניהם מחלוקת פנים-פמיניסטית עזה כל כך עד שפיטרסון (Peterson, 2010, p. 1) כינתה אותה "שדה קרב".

שיח הסיכון רואה במיניות של בני ובנות נוער סכנה וגורם סיכון (Fine, 1988; Fine & McClelland, 2007), ומבקש לדחות ככל האפשר את עיסוקם בפעילות מינית. נוסף על כך, בשיח זה בולטת הבחנה בין מיניות של נערים לזו של נערות, אשר מבטאת עמדה של "מוסר כפול": המיניות של נערים נתפסת כביטוי טבעי לצרכים גופניים, הם מצופים ליזום התנהגות מינית והיא מזכה אותם בתיוג חיובי; ואילו המיניות של נערות אמורה לפי גישה זו להיות פסיבית, ומצופה כי היא תתקיים בתוך מערכת יחסים מונגמית ותהיה כרוכה ביחסים רגשיים. התנהגות של נערות החורגת מהציפיות הללו מקושרת לתכונות אישיות בעייתיות או פתולוגיות, סופגת ביקורת חברתית נוקבת ונתפסת כהצדקה לפיקוח על מיניותן (Dodd & Tolman, 2017; Fine & McClelland, 2007).

בתקופה הנוכחית נערות חוות אתגר מורכב עוד יותר בהתמקמות שלהן ביחס לציפיות החברתיות מהתנהגותן המינית, שכן תפיסות נאו-ליברליות אשר מדגישות את אחריות הפרט ואת יכולת הפעולה (agency) שלו מציבות בפניהן דרישה להיות אקטיביות גם בהתנהגותן המינית. כך נערות מוצאות את עצמן סופגות ביקורת בין אם הן מבטאות את מיניותן ונוהגות באופן מיני (אז הן נתפסות כ"מופקרות"), ובין אם הן נמנעות מהתנהגות מינית (לוי-הרץ, 2020; Bay-Cheng, 2015). כך מוצאות את עצמן נערות בצומת של מסרים מבלבלים ואף סותרים.

לעומת שיח הסיכון, שיח התשוקה מבנה מיניות של נערות כחוויה טבעית בעלת פוטנציאל חיובי (sex-positive). מקורו של שיח זה הוא בשורשים פמיניסטיים, והתפתחותו קידמה גישות של בריאות מינית אשר מנחות גם את המדיניות הרשמית של ארגון הבריאות העולמי (World Health Organization, 2010). במרכזו של השיח ניצבת ההכרה בתשוקה מינית של נערות, אשר מבקשת מימוש בדומה לתשוקה של נערים. כנגד ההבניות החברתיות הדורשות מנערות להשתיק את התשוקה המינית שלהן, שיח התשוקה מעודד נערות לחוות ולבטא את התשוקה המינית שלהן, ורואה בביטוי התשוקה מפתח להעצמה של נערות ונשים (Fine, 1988; Tolman, 2012).

תשוקה נתפסת כאחד האופנים של העצמי המגולמים בגוף (embodiment), כך שהתחושות הגופניות של משיכה, תשוקה ועונג הן צורה של ידיעה על העצמי, על היחסים ועל ההקשר החברתי והתרבותי (Tolman, 2012). תשוקה קשורה בהתפתחות של סובייקטיביות מינית, כלומר בתחושה עצמית של הוויה מינית, וביכולת של נערות ונשים להגדיר את עצמן באופן אקטיבי כבעלות צרכים מיניים וכמי שראויות לעונג מיני ולהגנה מינית (Fine, 1988; Lamb, 2010; Tolman, 2012). בנוסף, תשוקה כרוכה בהתפתחות של סוכנות מינית, כלומר ביכולת של נערות לפעול, לבחור ולעצב את החוויות המיניות שלהן על פי רצונותיהן המיניים (Tolman, 2012).

לעומת שיח הסיכון ושיח התשוקה, שיח הפגיעות מתמקד במצבי הדיכוי והפגיעה הכרוכים במיניות של נערות בחברה הפטריארכלית באופן כללי, ובאופן ספציפי בפגיעות מיניות בתוכה. שיח זה רואה את אופן ביטוי התשוקה הנשית כמובנה בהכרח בתוך תרבות פטריארכלית וקפיטליסטית, כך שאינטרסים כלכליים, דיכוי פטריארכלי ואי-צדק חברתי מעצבים את האופן שבו נערות מבטאות את מיניותן (American Psychological Association, 2007; Lamb & Peterson, 2012). גורמים אלה משפיעים בין השאר על התפתחותה של "תרבות סקסואליזציה", אשר מציגה את המיניות הנשית לכאורה כאקטיבית, יוזמת ובעלת כוח, אך בפועל מבנה נערות ונשים כאובייקטים מיניים אשר נועדו לספק גברים (Lamb, 2010; Lamb & Peterson, 2012).

שיח הפגיעות אינו רואה בהתנהגות מינית מופגנת של נערות ביטוי לתשוקה ולעוצמה נשית, אלא ביטוי להפנמת דיכוי פטריארכלי ולסקסואליזציה עצמית (self-sexualization). במסגרת סקסואליזציה עצמית, נשים ונערות כבר אינן זקוקות למשטור הגברי ואינן משמשות רק אובייקט פסיבי מתוך הפנמתו, אלא הן עצמן ממשטרות ומחפיצות את עצמן באופן אקטיבי (Lamb, 2010). כמו כן, שיח הפגיעות שם דגש על פגיעות מיניות ועל אלימות מינית כבעיה חברתית-מגדרית, אשר מייצרת אצל נערות מצבי טראומה קשים (ברקוביץ'-רומנו ועמיתות, 2013; Lamb, 2010).

בהמשך לכך, שיח זה מדגיש את השפעות ההקשר הכלכלי-חברתי-פוליטי - הכולל השתייכות לקבוצות שוליים על רקע של מגדר, אתניות, מעמד כלכלי ו/או נטייה מינית - על חייהן של נערות (ברקוביץ'-רומנו ועמיתות, 2013). הצטלבות מיקומי השוליים משפיעה על התפתחות של מצבי סיכון ספציפיים שניצבים לפתחן של נערות. נורמות מגדריות, אי-שוויון חברתי ומחסור במשאבים כלכליים, חברתיים ובריאותיים מעצבים את האפשרויות של נשים צעירות לפתח סוכנות מינית ואת האופן שבו נשפטת ההתנהגות המינית שלהן (Bay-Cheng, 2019; Fine & McClelland, 2007). גישה זו מסבירה את

הנתונים לפיהם נערות במצבי שוליות סובלות יותר ממצוקות הקשורות במיניות – כמו מחלות מין, הריונות בלתי רצויים ואלמות מינית, מהיעדר נגישות לשירותים רפואיים (Bay-Cheng & Fava, 2014; Missari, 2013; Robards et al., 2018), ומחשש מתיוג שלילי וסטיגמה, המתחזק נוכח הצטלבות מיקומי השוליים (Bay-Cheng, 2015; Wong et al., 2012). תאוריית הצטלבות מיקומי השוליים מדגישה, אם כן, כי מיניות יכולה להפוך למסוכנת בשל יחסי כוח לא שוויוניים, משאבים חסרים ואפליה מגדרית מבנית, ולא בשל מאפיינים אישיים של הנערות (Bay-Cheng, 2019).

שיח הפגיעות מתייחס באופן ביקורתי למושג ”סוכנות מינית”, שכן זה קיבל משמעות אינדיווידואלית (Bay-Cheng, 2015). על פי באי-צ’אנג, האופן שבו חוקרות ונשות מקצוע מתייחסות לסוכנות מינית מדגיש רק סוג מסוים של פעולות, בדרך כלל אלו של קידום התשוקה המינית באופן ישיר ולא מתנצל, וממוקד בסוג מסוים של נערות – עצמאיות, אסרטיביות וחסרות פחד. במקום זאת היא מציעה להגדיר סוכנות מינית כ”מאמצים לעצב את החוויות המיידיות ו/או מהלכי חייהן הארוכים יותר באמצעות מיניות” (Bay-Cheng, 2019, p. 463). הגדרה זאת לא שמה במרכז את התשוקה המינית, אלא מדגישה את הצרכים (הכלכליים, הפיזיים והרגשיים) המיידים ואת השאיפות ארוכות-הטווח של נערות.

מיניות בעבודה סוציאלית: התנהגות מינית בלתי מובחנת

מחקרים שניתחו את ראשיתה של הפרקטיקה בעבודה הסוציאלית מפרספקטיבה פמיניסטית העלו כי סיבה מרכזית להפניית נערות לטיפול סוציאלי הייתה התנהגות מינית שהוגדרה כלא חוקית ו/או מופקרת (Abrams & Curran, 2000; Mann, 2013; Pasko, 2010, 2017). התנהגויות אלו כללו יחסי מין מחוץ לנישואין, בין אם הם נעשו מרצון והסכמה או לא. נערות שהתנהגותן המינית חרגה מהנורמות המקובלות, כמו גם נערות שהותקפו מינית, נחשבו ל”עבריינות מין” מסוכנות לעצמן ולסביבה, אשר זקוקות לטיפולם של גורמי הרווחה והחוק.

באופן אבסורדי למדי מצביעות מאן (Mann, 2013) ופאסקו (Pasko, 2010) על כך שעד שנות השלושים של המאה העשרים, המושג ”עבריינות מין” יוחס לנשים ולנערות יותר מאשר לגברים או נערים, שכן התנהגות מינית של נערות נתפסה כמסוכנת יותר מזו של נערים, הן לעצמן והן לחברה. נערות אלה נתפסו כבעלות חולשה אישית ומוסרית וכמי שלא מסוגלות לשמור על עצמן. לאור תפיסה זו, במסגרת הטיפול הסוציאלי הופעל פיקוח על מיניותן של נערות, למשל באמצעות החובה לעבור בדיקות גניקולוגיות לבדיקת תמימותן, ועל ידי שליחתן למוסדות מיוחדים מחוץ לקהילה כדי לעבור חינוך מחדש, כדי לשמור עליהן וכאמצעי למניעת הריונות. פרקטיקות פיקוח אלה נתפסו כדרך להצלת הנערות מהפתולוגיה האישית ומנטייתן להרס עצמי (Abrams & Curran, 2000; Mann, 2013; Pasko, 2010, 2017).

גם מחקרים משנות האלפיים שנערכו לדוגמה באנגליה (Barter, 2006; Lloyd, 2019), בארה”ב (Mallicoat, 2007; Pasko, 2010, 2017), באירלנד (Flynn, 2020), בדנמרק (Henriksen, 2018) ובשוודיה (Överlien, 2003) העלו ביטויים לתפיסת ההתנהגות המינית של נערות כנובעת מבחירה פתולוגית ו”מופקרת”, אף כי לצידה ניתן לראות גם התייחסות לנערות כתמימות וא-מיניות או כקורבנות. כך

לדוגמה, במסגרות מעורבות לנוער במצבי מצוקה בדנמרק נמצא כי הצוות נקט כללים מחמירים והעביר לנערות מסרים הקשורים בצמצום התנהגות מינית "מפתה", שכן זו מעלה את רמת ההורמונים של הנערות. הנערות נתפסו כזקוקות להגנה מפני עצמן בשל חוסר יכולתן לשים לעצמן גבולות (Henriksen, 2018). בדומה לכך, מליקאוט (Mallicoat, 2007) מצאה כי קציני וקצינות מבחן בארה"ב מציינים בתסקירים לבית המשפט "התנהגויות מיניות לא נאותות" אשר אינן עבירות מין רק ביחס לנערות. התנהגותם המינית של נערות מצוינת רק אם הם עברו על החוק. כך נוצר מצב שבו נערות נענשות על התנהגות הנחשבת נורמטיבית ומקובלת בקרב נערים (Mallicoat, 2007).

היחס למיניות של נערות בעבודה הסוציאלית בישראל

התנהגות מינית של נערות העסיקה את מקצוע העבודה הסוציאלית בישראל מראשית דרכו (אייזנשטדט, 2001; רזי, 2009). הטיפול בנערות אשר "יצאו לתרבות רעה", קרי קיימו מגעים אסורים עם גברים ערבים או עם חיילים זרים, היה אחת המטרות המרכזיות של המחלקה לטיפול בילד בתקופת המנדט הבריטי (רזי, 2009, עמוד 233-234). השירותים הסוציאליים נקטו פרקטיקה של הוצאה חוץ-ביתית למסגרות סגורות, שמטרתן הייתה בראש ובראשונה להגן על הנערות מפני "עזובה מינית" והידרדרות לזנות. בשנות השבעים והשמונים של המאה העשרים "מיניות בלתי מובחנת" של נערות עדיין תפסה מקום מרכזי בעבודתם של השירותים הסוציאליים (ברקוביץ'-רומנו ועמיתות, 2013). עד שנות השמונים ניתן היה למצוא גם התייחסות למוצא העדתי ולמיקום החברתי כהסבר להתנהגות מינית "מופקרת" (אייזנשטדט, 2001; רזי, 2009), כך שבנות ממוצא מזרחי הוצגו כנוטות להתנהגות מינית בעייתית עקב הפרימיטיביות של משפחותיהן והחינוך הלקוי שקיבלו, אשר הובילו לחוסר יכולת לרסן את משיכתן למין. התפיסה במקצוע הייתה כי נערות אלה זקוקות ל"חינוך מחדש" (אייזנשטדט, 2001; ברקוביץ'-רומנו ועמיתות, 2013; רזי, 2009).

נוסף על כך, באותן שנים התפתח גם עיסוק מחקרי בנערות, ומיניות של נערות תפסה בו מקום נרחב. בנייתו 107 מאמרים, ספרים ועבודות מחקר בעברית מתחום העבודה הסוציאלית ומקצועות נלווים, נמצא כי נושא המיניות עמד במרכזם של כרבע מהפרסומים מהשנים 1970-2014 שעסקו בנערות, ורובם הגדול - בעיקר עד תחילת המאה העשרים ואחת - נשענו על שיח הסיכון (פלד ועמיתים, 2017). הנערות הוצגו בשיח זה כמי שלוקות מבחינה פסיכולוגית, מפתות באופן פעיל את הגברים, והינן קורבנות חסרי אונים של הדחפים הסוערים שלהן עצמן (ברקוביץ'-רומנו ועמיתות, 2013). מחקרים אלו עשו שימוש במסגרת ניתוח אינדוידואלית ומהותנית אשר מסבירה את ההתנהגות המינית דרך תכונותיהן של הנערות, כמו דימוי עצמי נמוך, כושר לקוי בקבלת החלטות, התנהגות המונחית על פי גירויים מידיים ללא תכנון (מור, 2010) או קשיים ליצירת קשר אינטימי בשל ליקויים פסיכולוגיים (טנא, 2003). לגבי המאפיינים האתניים של הנערות, נראה שאת מקומן של נערות מזרחיות תפסו בתחילת שנות האלפיים נערות עולות מברית המועצות לשעבר, אשר תוארו כמי שנכשלו בהתמודדות עם משבר ההגירה (טנא, 2003).

עם זאת ניתן למצוא בספרות המחקרית, בעיקר מאז שנות האלפיים, מספר מחקרים הנשענים על שיח הפגיעות ומתנגדים לפתולוגיזציה של מיניות הנערות (ברקוביץ'-רומנו ועמיתות, 2013). אחד הביטויים לכך הוא כתיבה נרחבת יותר על פגיעות מיניות וצמצום השימוש במונח "מיניות בלתי מובחנת".

שאלות המחקר

למרות השימוש במונח ”מיניות בלתי מובחנת” בשיח המקצועי ביחס לנערות, המונח לא זכה להמשגות תאורטיות ואופרציונליות ברורות. כדי להשלים חוסר זה, המאמר מבקש לבחון את השאלות הבאות:

- מהן ההתנהגויות הנכללות תחת ההגדרה ”מיניות בלתי מובחנת” בעיני עובדות סוציאליות העובדות עם נערות?
- מהם הגורמים למיניות בלתי מובחנת בעיני עובדות סוציאליות העובדות עם נערות?
- מהן הפרקטיקות המקצועיות שנוקטות עובדות סוציאליות העובדות עם נערות ביחס למיניות בלתי מובחנת?

שיטת המחקר

המחקר נשען על הפרדיגמה הפמיניסטית-ביקורתית, שלתפיסתה השיח והפרקטיקה המקצועיים בעבודה סוציאלית מושפעים ומשפיעים על יחסי כוח מגדריים ושיחים חברתיים כלליים. בתוך כך היא רואה גם את המחקר כמובנה חברתית ותלוי בהקשר וביחסי כוח.

במחקר השתתפו 30 עובדות סוציאליות העובדות במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות ועוסקות במתן טיפול סוציאלי אישי לנערות. 23 מהן מילאו תפקיד של עו”ס נערות, 5 משתתפות שימשו כראשות צוותים של עו”ס נערות, משתתפת אחת שימשה כעו”ס לחוק הנוער ומשתתפת נוספת ניהלה מסגרת קבוצתית לנערות בקהילה. המשתתפות עבדו ביישובים מגוונים מבחינת גודלם ודירוגם הסוציו-אקונומי. בשל הבדלים תרבותיים בתפיסת המיניות בחברה הערבית והחרדית, כל היישובים במחקר היו יהודיים ולא חרדיים. גיל המרואיינות נע בין 26–67 (ממוצע 39), והוותק המקצועי שלהן נע בין חצי שנה ל-45 שנים (ממוצע 14). מרבית המרואיינות (23) הגדירו את עצמן כחילוניות, 5 כמסורתיות ו-2 כדתיות.

כלי המחקר כללו ראיונות אישיים עם 18 עובדות סוציאליות, שלוש קבוצות מיקוד שבהן השתתפו 12 עובדות סוציאליות, וכן ניתוח של 18 דוחות סוציאליים אשר כתבו העובדות הסוציאליות שהשתתפו במחקר לצורך דיונים בוועדה פנימית, כגון ועדת תכנון טיפול, או לצורך דיונים בבתי משפט. השימוש בשלושה כלי מחקר אפשר לחשוף נקודות מבט שונות ושיח מקצועי הקשרי. הראיונות האישיים אפשרו לכל מרואיינת להעמיק בנקודת המבט שלה, וקבוצות המיקוד אפשרו חשיפה של שיח עמיתות וברור של נקודות שיש לגביהן הסכמה בין נשות המקצוע לעומת נקודות מחלוקת. אינטראקציות אלה אפשרו ללמוד על תהליך גיבושה של תודעה קולקטיבית ועל תהליכים של הבניות חברתיות, בעיקר לגבי נושאים הנתפסים כ”טבעיים” וכמובנים מאליהם (Lavie-Ajayi, 2014). ניתוח הדוחות אפשר חשיפה של שיח מקצועי ”טבעי”, אשר מתקיים מחוץ לגבולות המחקר ומשמש את העובדות הסוציאליות בעבודתן השגרתית.

הראיונות האישיים והקבוצתיים התבססו על מדריך ריאיון ובו ארבע שאלות פתוחות, לדוגמה: "ספרי לי על המפגש שלך עם מיניות בעבודתך עם נערות"; "תארי דילמה שהייתה לך ביחס למיניות נערות". אם המשתתפת השתמשה במונח "מיניות בלתי מובחנת" או במונח דומה, היא התבקשה לפרט מה משמעות המונח מבחינתה. ארבע מרואיינות לא הזכירו את המונח בעצמן, ולכן נשאלו על כך ישירות בסוף הריאיון. למשתתפות הוצע לקרוא את דוח המחקר לאחר כתיבתו.

הפנייה למרואיינות נעשתה במכתב שהועבר על ידי הכותבת הראשונה לראשות הצוותים, ובו הסבר על המטרת וההליך של המחקר. הוקפד כי ההשתתפות במחקר תבצע מרצון החופשי של המרואיינות. כל הראיונות התקיימו במקום עבודתן של המשתתפות, על פי בחירתן, וארכו בין שעה לשעה וחצי. הראיונות הוקלטו ותומללו.

ניתוח הנתונים נעשה באמצעות ניתוח תוכן (ליבליך ועמיתות, 2010), תוך שימוש בכלים של ניתוח שיח ביקורתי (Van Dijk, 2001). ניתוח התוכן התמקד בשאלה "מה נאמר" ובזיהוי נושאים חוזרים (תמות) בנתונים. ניתוח הצורה התמקד בשאלה "איך נאמר" ובזיהוי מבנים לשוניים, בחירת מילים וזיהוי המשמעות של בחירות אלה (ליבליך ועמיתות, 2010). ניתוח השיח הביקורתי כיוון את הניתוח לזיהוי הקשר שבין השימושים הלשוניים לבין ממדים של כוח, אי-צדק והקשר פוליטי-כלכלי-תרבותי (Blommaert & Bulcaen, 2000). לדוגמה, נבחנו השימושים הלשוניים (טרמינולוגיה, מבעי הערכה חיוביים או שליליים) והקשר שלהם לתפיסות פטריארכליות, וכן נבחנו הדגשות למול השמטות בדיבור (Van Dijk, 2001).

באופן ספציפי, הניתוח כלל חמישה שלבים. בשלב הראשון נערכה היכרות עמוקה עם כל טקסט על ידי הקשבה לכל ריאיון וקריאה חוזרת בתמלול. בשלב זה נכתבו רעיונות ראשוניים למחשבות העולות מהראיונות, והצעות לקידודים. בשלב השני נערך קידוד של יחידות משמעות (ציטוט) על ידי תוכנת אטלס (ATLAS.ti), ונכתבה פרשנות ראשונית לכל ציטוט. בשלב השלישי נערך ניתוח שיח ביקורתי של משפטים ומילים, וזהו משמעויות המצביעות על יחסי כוח הגלומים בהם. בשלב הרביעי זהו תמות ואורגנו הציטוטים המשתייכים לכל תמה. בשלב האחרון נערכה השוואה בין התמות השונות. שלב זה כלל חזרה נשנית לספרות התאורטית.

כדי להבטיח את אמינות הממצאים מובא תיאור גדוש ומדויק של הממצאים, וכן נעשה שימוש בטריאנגולציה באמצעות כלי המחקר השונים ובאמצעות השתתפותן של מרואיינות בעלות תפקידים שונים וממגוון מקומות בארץ. כמו כן, הממצאים הוצגו בהכשרות שונות של עובדות נערות, ותגובותיהן סיפקו אישוש לממצאים.

המחקר קיבל את אישור ועדת האתיקה של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב וכן את אישור מחלקת המחקר של משרד הרווחה. במהלך גיוס המשתתפות ואיסוף הנתונים הודגשו היבטים אתיים של הסכמה מדעת, היכולת להפסיק את הריאיון בכל שלב, הקשבה אקטיבית, שימוש בשאלות פתוחות, ויצירת מרחב נעים לשיח פתוח וכן. כל המרואיינות חתמו על טופס הסכמה מדעת. הדוחות לניתוח נמסרו לחוקרת רק לאחר שהעובדות הסוציאליות השחירו את כל הפרטים המזהים של הפונות שהופיעו

בהם. כל השמות והפרטים המזהים המופיעים במאמר שונו כדי להגן על פרטיותן של המרואיינות ושל הנערות המוצגות בסיפוריהן.

הכתבות הן חוקרות העוסקות במיניות של נערות ובפרקטיקה של עבודה סוציאלית בכלל, ושל עבודה סוציאלית פמיניסטית בפרט. עמדותינו – לדוגמה, בנוגע למיניות של נשים צעירות, מהותם של מצבי סיכון והזדהות עם העובדות הסוציאליות – היו חלק מהשיח השוטף בינינו בניתוח הנתונים, והיוו רכיב חשוב בתהליך הרפלקציה הביקורתית. בתהליך זה מצאנו כי דווקא הפערים שעלו לעיתים בצוות המחקר תרמו לפיתוח תובנות משמעותיות.

ממצאים

פרק הממצאים מציג את התייחסות המרואיינות למיניות ”בלתי מובחנת” בקרב הנערות שעמן הן עובדות, על רקע תיאורים קשים ביותר לגבי מקרים קשים של פגיעה מינית. כך, אלה הסבירה כי הכשרה בנושא מיניות בריאה שעברה סייעה לה לפתח מודעות לפער בין המיניות הבריאה שאמורה להתפתח בגיל ההתבגרות לבין חוויותיהן של הנערות שבהן היא מטפלת:

אני פתאום צריכה להזכיר לעצמי – רגע, אבל יש מיניות שהיא בריאה. כאילו אני שוכחת את זה הרבה פעמים [...] מיניות אמורה (לה) לבוא בשנים האלה, זה לא דבר שלא אמור לבוא. אבל זה אמור לבוא (שתיקה קצרה) ממקום טוב, זה ממש להזכיר לעצמך, כי את כל הזמן מתעסקת בפגיעות קשות [...] וסדיסטיות, את יודעת.

מהי מיניות בלתי מובחנת

מייד בתחילת הראיון, כאשר המרואיינות נשאלו על המפגש המקצועי שלהן עם מיניות של נערות באופן כללי, רובן התייחסו להתנהגות מינית ”בלתי מובחנת”. כך עלה לדוגמה בדבריה של כלנית:

תראי, בדרך כלל. (שתיקה קצרה) מיניות באה לידי ביטוי כשהמין הוא, כשהיחסי מין של הנערות הם משהו שהוא לא כל כך בריא... כשזה לא מובחן [...] אם אנחנו מדברים על מיניות אז זה קופץ לי בראש המיניות היא חלק קצת יותר פתולוגית. שזה משהו לכיוונים לא כל כך בריאים לנערה.

המושג ”מיניות בלתי מובחנת” היה המושג השכיח ביותר בכל הראיונות, קבוצות הדיון והדוחות הסוציאליים. מציטוט זה עולה כי מיניות לא מובחנת נתפסת כמושג נרדף למיניות לא בריאה או פתולוגית. בהמשך לכך, מרואיינות שונות השתמשו במושגים דומים לתיאור התנהגות מינית לא מובחנת, למשל: ”מוחצנות של נערות”, ”המיניות צועקת החוצה”, ”פיזור מיני”, ”מתפרצות במיניות”, ”מיניות מופרזת”, ”הפקרות מינית”, ”התנהגות מינית לא מותאמת”, ”מיניות לא בריאה”, ”מיניות בעייתית”, ”מין לא מבוקר”, ”מיניות פתולוגית”, ”מכורה למין”, ”עיסוק מוגבר בתכנים מיניים”, ”הופעה מינית שהיא פרובוקטיבית”, ”מיניות מתפרצת” ו”התנהגות מינית עם שום שליטה”. באופן כללי, הגדרותיהן של המרואיינות למיניות לא מובחנת כללו שלושה רכיבים מרכזיים: (א) התנהגות מינית

לא מונוגמית, כלומר קיום יחסי מין עם יותר מבן זוג אחד, ולא כחלק מקשר רומנטי ארוך-טווח; (ב) התנהגות מינית מוחצנת ומפתה; (ג) התנהגות מינית של הנערה בגיל צעיר, והפרשי גיל משמעותיים בינה לבין בן הזוג שלה. להלן הרחבה על כל אחד מהרכיבים.

(א) התנהגות מינית לא מונוגמית, מחוץ לקשר רומנטי

משתתפות רבות כללו בהגדרתן ל"מיניות בלתי מובחנת" כל קיום של מגע מיני מחוץ לקשר מונוגמי ארוך-טווח. כך ניתן לראות מדבריה של כלנית, שהגדירה התנהגות זו כקיום קשרים מיניים ארעיים ומזדמנים עם בני זוג שאין איתם היכרות מעמיקה:

מיניות לא מובחנת היא בעיקרון מין עם אנשים שלא בדיוק בחרת, [שלא] בדקת אותם, זה גם מין שהוא מתחלף, מזדמן, שאין קשר קבוע עם בן זוג עם איזשהי יציבות [...] שאין בסיס ככה, בסיס רגשי ואינטימי לקשר ביניהם. אז זה בעיניי מיניות לא מובחנת, כשיש תחלופה.

סיוון הוסיפה והדגישה כי מדובר ביחסי מין שמתקיימים מחוץ לקשר רומנטי, והם כוללים רכיב של תגמול:

זה לקיים עם כל המי ומי, זה... עם כל... מי שרק נכון, לתת תגמול כזה או אחר - מבחינתי זה יכול להיות כסף או תשומת לב... או ליחס, חום, לכאורה [...] אז הפקרות מינית מבחינתי זה כשיחסי המין מגיעים לא ממקום של... לא במסגרת של קשר רומנטי, אלא באמת במקום של מנצל, נצלני, מנוצל, או בתמורה למשהו שהוא משהו אחר.

סיוון מתארת את הנערה כמי שאיננה בוחרת בקיום יחסי המין מתוך רצון מיני, אלא מתוך צורך בתמורה רגשית. גם כאשר לתפיסת הנערות, הן עצמן בוחרות בהתנהגות מינית לא מונוגמית - התנהגות זאת מוגדרת כפתולוגית. כך תיארה חדווה:

פעם אחת אני זוכרת שהיא אמרה לי שהיא אוהבת את זה. אמרה, "אני אוהבת לקיים יחסי מין... זה נעים לי, זה טוב לי". זה בא כאילו ממקום טוב בשבילה... אבל משהו שם עדיין... את לא יכולה לעבור מגבר לגבר, ועוד יש לה חבר. משהו שמה לא תקין.

בדבריה חדווה המשיגה מיניות עם גברים רבים כמיניות לא תקינה, גם כאשר הנערה עצמה העידה כי התנהגותה נובעת מתשוקה והנאה מינית.

(ב) התנהגות מינית מוחצנת ומפתה

המרכיב השני של מיניות לא מובחנת, כפי שעולה מניתוח הראיונות, הוא התנהגות מינית מוחצנת ומפתה. כך לדוגמה, באחת מקבוצות המיקוד תיארו שתי עובדות סוציאליות נערה שהייתה קורבן לפגיעה מינית והפכה להיות "מזרן":

עינב: ע' כשהייתה ילדה נפגעה מינית על ידי השכן שגדול ממנה בכמה שנים [...] ואז היא הגיעה לכיתה ז', ופרקה כל עול. והפכה להיות פה מזרן. אני לא יודעת אם היא קיימה יחסי מין עד הסוף, אבל יצא לה שם של זונה [...] וגם עם לוק מאוד פרובוקטיבי, אז זה לא הוסיף.

ציפי: היא הייתה בלי שליטה ובאיזשהו מקום היא רצתה להתמקם באיזשהי קבוצה, באיזשהי חבורה, ולא הפעילה שום שיקול. היא גם הייתה קטנה והם היו גדולים.

עינב וציפי מתארות נערה בת 13 אשר עברה פגיעה מינית בילדותה. ניתן לראות כי התיאור שלהן משקף כאב ודאגה לנערה. עם זאת, לצד אלה התיאור הוא סטיגמטי ופתולוגי ("פרקה כל עול"). זאת ועוד, אין בתיאור כל התייחסות לכך שהתנהגות הנערה היא ביטוי לרה-ויקטימיזציה, כלומר, שחזור של הטראומה המינית המוקדמת, אשר מקושר לתחושות של האשמה עצמית (Pittenger et al., 2016). דוגמה נוספת עולה מדבריה של ליאור, עו"ס לחוק נוער:

יש לי מקרה של נערה שעברה, כאילו בהגדרה זה אונס קבוצתי, אבל זה בסופו של דבר היא זאת שפיתתה. נערים מסכנים שנכנסו לכלא ועם תיקים ובשירות מבחן. זאת היא זאת שפיתתה אותם. זאת אומרת, היא הייתה עם התנהגות מינית מופקרת לחלוטין. זאת אומרת היא הייתה מקיימת יחסי מין עם כל דבר שזז. נערה צעירה בת פחות מ-12.

ליאור מתארת את הילדה שעברה פגיעה מינית כמי שאשמה בפגיעה, ואת התנהגותה כהתנהגות מינית פתיינית, פתולוגית ו"מופקרת". מנגד הנערים מוצגים כקורבנות, אם של היצר המיני הגברי ואם של אותה נערה פתיינית.

(ג) התנהגות מינית של הנערה בגיל צעיר

כפי שראינו עד כה, לעיתים קרובות המושג "מיניות בלתי מובחנת" מקושר להתנהגות מינית של נערות צעירות מאוד. באופן ישיר ועקיף, גיל הנערה הוא מרכיב בהגדרה של מיניות לא מובחנת. כך לדוגמה חדווה ציינה את הקשר בין התנהגות מינית מוחצנת ומופקרת לבין פגיעה מינית בילדות, והדגישה את גיל הנערה כמרכיב משמעותי בהגדרת הפתולוגיות של התנהגותה:

נערה שבגיל 5 [...] הייתה שם פגיעה מינית. ואותה נערה בעצם מגיעה בגיל 13 עם בעיות שוטטות, סיכון... אין ביקור סדיר בכלל [...] מיניות מתפרצת, לבוש מאוד פרובוקטיבי, איפור, פתינות. משהו שהוא פתייני. מאוד, בגיל מאוד מאוד צעיר. אין סמכות הורית, היא לא הולכת לבית ספר. נערה מאוד מאוד צעירה. משוטטת, מסתובבת בלילות... אין תפקוד. ומצבי סיכון, סמים, אלכוהול [...] היא במקום ללכת לבית ספר היא בוחרת להיפגש עם כל מיני גברים [...] זה אחד המקרים באמת המתסכלים. היא [...] עושה את הדבר היחידי שהיא יודעת לעשות אותו [...] מגיל 5.

בדומה לדוגמאות הקודמות, גם כאן חדווה מחברת בין פגיעה מינית בילדות לבין התנהגות המינית של הנערה בהווה. בתוך כך עולה המשגה של התנהגות הנערה במונחים פתולוגיים, תוך הדגשה כי הנערה היא "בגיל מאוד מאוד צעיר". יחד עם זאת, על אף גילה הצעיר של הנערה והיותה מתחת לגיל ההסכמה, מלבד הפגיעה המינית בילדות כל יתר האירועים אינם מומשגים כפגיעה מינית אלא במונחים ניטרליים וכבחירה: "היא בוחרת להיפגש עם כל מיני גברים". מונחים אלה מתאימים לתאר קשרים נורמטיביים של אישה בוגרת, ולא פגיעות מיניות וסרסור לזנות של ילדה. בכך למעשה הפגיעות

המיניות הופכות שוליות, ומוקד הבעיה עובר להתנהגות הנערה - הכוללת מיניות מתפרצת, לבוש פרובוקטיבי, חוסר ביקור סדיר בבית הספר ושימוש באלכוהול וסמים.

תפיסת הגורמים למיניות בלתי מובחנת

ניתוח ההתייחסויות לגורמים למיניות בלתי מובחנת של הנערות מעלה שתי תפיסות מנוגדות לגבי מידת יכולת הפעולה של הנערות. העמדה הראשונה רואה אותן כחסרות יכולת פעולה, כמי שנגררות בעקבות לחצי הסביבה או מקיימות יחסי מין ללא מודעות או התכוונות מיוחדת. לפי עמדה זו, הנערות הן בדרך כלל פסיביות וחסרות אחריות. העמדה השנייה רואה את הנערות כבעלות כוח מניפולטיביות אשר יוזמות את היחסים המיניים ומפתות למימושם באופן אקטיבי. לפי עמדה זו, הנערות הן מסוכנות ומסכנות. שתי העמדות גם יחד מבנות את הנערות כבעלות פתולוגיה, ולמרות ההבדלים ביניהן, שתיהן יכולות להתקיים זו לצד זו אצל אותן מרואיינות.

דוגמה לעמדה הראשונה אפשר לראות אצל תהילה, אשר במסגרת ריאיון קבוצתי הציגה תיאור מקרה שבו היא הגדירה את ההתנהגות המינית של הנערה כגורם סיכון:

השיקול דעת שלה [הנערה] הוא מאוד, מאוד, מאוד בעייתי. זאת אומרת, מאוד בקלות אפשר לפתות אותה לעשות דברים שמאוד מסכנים אותה, מבחינה מינית גם. היא מסתובבת בלילות, אין לאף אחד מושג איפה היא מסתובבת, האמא לא יודעת, זאת אומרת, היא לא מדווחת לאמא. היא חוזרת לה שיכורה, היא חוזרת מסטולה, ממש.

על פי תהילה, הנערה נגררת בעקבות לחצי הסביבה לקיים יחסי מין ופעילות סיכונית אחרת ללא מודעות או התכוונות מיוחדת. כלומר, הגורם להתנהגות המינית הבלתי מובחנת היא שיקול דעת בעייתי של הנערה, אשר מתבטא בחוסר סוכנות מינית.

דוגמה לעמדה השנייה אפשר לראות אצל ענבל, אשר מרחיבה לגבי הצורך של הנערות בתשומת לב ורואה בהתנהגות המינית מענה לחסכים רגשיים ולחוויות של דחייה:

תראי, כל אחת והעולם הפנימי שלה [...] זה יכול להיות שמישהי כמהה לתשומת לב, כי אבא שלה [...] לא שם עליה בתור ילדה, או שמישהי כל כך הרגישה דחוייה, ורק ככה היא יכולה להשיג דברים, יש כאלה שעושים את זה מלחץ חברתי שכמובן [...] אני חושבת שזה בעיקר מענה על חסכים רגשיים [...] ודרך להרגיש נוכחת, נאהבת [...] התנהגות בלתי מובחנת לרוב, זה הרבה פעמים על פגיעה, וחסך על צורך מידי בתשומת לב. בעיקר.

גם ענבל מציגה לחץ חברתי כגורם להתנהגות מינית בלתי מובחנת, אך כאן הדגש הוא דווקא על בחירתה של הנערה להשיג תשומת לב, להרגיש נוכחת ונאהבת. כלומר, הדגש כאן הוא על האקטיביות של הנערה.

הפרקטיקה הטיפולית ביחס למיניות בלתי מובחנת

ההמשגה של נערות כבעלות פתולוגיה אינדיווידואלית מעצבת את מטרות הפרקטיקה של העובדות הסוציאליות ואת האופן שבו הן רואות את תפקידן. המשגה זו מובילה להגדרת מטרת ההתערבות כשינוי התנהגות הנערה – קרי, הפסקת ההתנהגות הנתפסת כפתולוגית וככזו המובילה לסיכון. מכך נגזר שתפקיד העו”ס הוא להעלות את מודעותה של הנערה לסיבות הפסיכולוגיות הגורמות להתנהגותה באמצעות שיחות המתקיימות במפגשים פרטניים. בחלק מהמקרים, כאשר השיחות לא הובילו להשגת המטרה, תיארו המרואיינות שימוש בפרקטיקה סמכותית הכוללת טיפול ”בצל החוק” בליווי של עו”ס לחוק הנוער, ועד הוצאה מחוץ לבית.

שיחות פרטניות

המשתתפות תיארו כי בשיחות עם הנערות הן עוסקות בזיהוי הצורך הפסיכולוגי העומד בבסיס ההתנהגות המינית ושיקופו לנערה, במטרה לשנות את התנהגותה הסיכנית. כך למשל עלה מדבריה של חדווה לגבי מטרת ההתערבות:

להסביר לה שאני חושבת שאם יש לה חבר אחד והוא יכול לספק את צרכיה היא תהיה הרבה יותר מוגנת. מה זה הצורך הזה?! היא לא נימפומנית, אני לא יודעת. בכלל, מה זה הצורך הזה להשיג עוד ועוד ועוד אישור למיניות שלה? עוד אישור לזה שהיא יפה.

לאחר שחדווה שוללת את הרעיון כי הנערה ”נימפומנית”, מונח שמשמעו התמכרות למין ונעשה בו שימוש רק ביחס לנשים (Groneman, 1994), היא גורסת כי הנערה יכולה לחוש מסופקת בקשר מונוגמי, ומביעה תמיהה על הצורך באשרור חוזר למיניות וליופי שלה. פרשנותה מובילה לפרקטיקה של הסברה – חדווה מסבירה לנערה כי חבר אחד יכול לספק את צרכיה המיניים ולהגן עליה, והיא מצפה שהסבר זה יוביל לשינוי התנהגותה.

גם סיוון תיארה פרקטיקה של שיחות פרטניות שבהן היא מבקשת לאבחן את הצרכים הפסיכולוגיים של הנערה, במטרה לגרום לה לשנות את התנהגותה:

הרבה פעמים קודם כול להבין מאיפה זה מגיע, ולתת מענה [...] קודם כול לתת מקום לרצון ולכמיהה שלה באמת לאיזשהי תשומת לב ואיזשהי התייחסות. מעבר לזה – לנהל איתה איזשהו דיאלוג על מה המשמעות של היחסי מין ומה המשמעות, מה המחירים שהיא משלמת, ולנסות להביא אותה למקום שהיא תבין שההפסד הוא עולה על הרווח. דרך זה אולי להביא אותה למקום שהיא תקבל את מה שהיא לכאורה רוצה ומייחלת לקבל מיחסי המין בדרכים אחרות.

סיוון מתארת כיצד היא משקפת לנערה את המחירים שהיא משלמת על התנהגותה, כדי שהנערה תמצא מענה חלופי לצורך שזוהה ותפסיק את התנהגותה המינית. בשתי הדוגמאות שהוצגו מובלעת הנחת מוצא כי המקור להתנהגות המינית הוא בצורך פסיכולוגי של הנערה שאינו מוצא מענה, וכי היא מקיימת מגע מיני כדי לענות על צורך זה.

טיפול "בצל החוק"

במצבים שבהם השיחות האישיות אינן משיגות את מטרתן, חלק מהמשתתפות נוקטות פרקטיקה סמכותית של טיפול "בצל החוק". טיפול "בצל החוק" מוגדר כשימוש בהשפעת החוק ובכוחו על ידי העובדת הסוציאלית מחוץ למעורבות בית המשפט (Ajzenstadt & Steinberg, 1995). את ההסבר על החוק ומשמעות השימוש בו ביחס לנערה יכולה לספק עובדת הנערה, עובדת סוציאלית לחוק הנוער, או שתיהן יחד בשיחה משותפת.

אלה תיארה כי היא נוקטת טיפול "בצל החוק" ומערבת עו"ס לחוק הנוער במטרה לגרום לנערה לשנות את ההתנהגות המינית הבלתי מובחנת, המוגדרת כשוטטות:

כשהמצב נהיה חמור אז הן [האמהות] יודעות להתקשר ולהגיד, "היא לא מגיעה הביתה בתקופה האחרונה בלילות". ואז אנחנו מאפסות אותן, מאיימות בחוק נוער, בפקידות סעד [...] בהתחלה זה בצל החוק, זה להגיד שיש דבר כזה בית משפט וסעיף כזה ששומר עליכן בחוק שהוא לא פלילי אלא הוא ממקום של לשמור [...] ויכול להיות שיש מסגרות חוץ-ביתיות שהיא תגיע אליהן [...] 80% מהן לא מגיבות לזה באופן אוטומטי, ואז מתחיל עם המסע, בדרך כלל כדי להגיע לחוק [...] יש עניין כזה שאתה צריך לתת להן להתרסק קצת, שזה נורא, אבל אי אפשר אחרת, כדי לעורר את המשפחה, כי בהתחלה הן בהתנגדות לטיפול. וגם ההורים, ואם ההורים בהתנגדות יחד עם הבנות זה סיוט, זה אי אפשר לזוז, אז כשהילדה קצת מתרסקת והאמא מתחילה להיבהל אז היא מתחילה לשתף פעולה.

אלה מתארת כי היא משתמשת בפרקטיקה של סמכות במקרה של התנהגות סיכונית של הנערה – יציאה מהבית בשעות הלילה. פרקטיקה זו כוללת "איפוס" ו"איום" במטרה לשנות התנהגות זו. היא מסבירה את השלבים השונים בתהליך השימוש בפרקטיקה סמכותית. בשלב הראשון היא מסבירה לנערה על תפקידו של חוק הנוער וטיפול והשגחה, ובדברי ההסבר משתמשת במונחים של הגנה ושמירה. כמו כן הוא מספרת לה על מסגרות חוץ-ביתיות שאליהן היא יכולה להגיע, ובהן ידאגו לשלומה. הציפייה של העו"ס היא כי הדאגה לשלומה של הנערה תיפתר על ידי הפסקת ההתנהגות המסכנת – קרי, הפסקת השוטטות בלילות. אך למעשה פרקטיקה זו ממוקדת בהגנה על הנערה מפני עצמה בלי לטפל בגורם המאיים והפוגע.

עם זאת אלה מעידה כי מניסיונה, במרבית המקרים איום זה אינו משפיע על הנערה. כלומר, מדבריה עולה פרדוקס מובנה בשימוש בחוק: כשנערה מתנגדת בתחילת התהליך הטיפולי, לעו"ס אין דרך לחייב אותה לשתף פעולה, במיוחד אם גם ההורים מתנגדים לטיפול. במצב זה אין טעם לפנות לבית המשפט, כיוון שמצבה לא מצדיק טיפול בכפייה תחת חוק. לכן, העו"ס נאלצת להמתין להחמרת המצוקה – דבר שיקרה בכל מקרה, כיוון שהנערה איננה מקבלת מענה טיפולי. לבסוף, אחרי שהנערה "מתרסקת קצת", היא והוריה נענים לטיפול. מהממצאים עולה כי כמו השיחות הפרטניות גם הפרקטיקה של שימוש בצל החוק ממקדת את האחריות למצבי הסיכון בנערה עצמה וחותרת לכך שהיא תשנה את התנהגותה, תוך התעלמות מגורמים המסכנים אותה.

הוצאה חוץ-ביתית

הוצאה חוץ-ביתית עלתה בניתוח הנתונים כפרקטיקה שכיחה. המשתתפות סיפרו כי הן בוחרות בפרקטיקה זו בעיקר מתוך החלטה מקצועית ששינוי ההתנהגות המצופה מהנערה יכול להתרחש רק באמצעות הרחקה פיזית שלה מביתה ומהקהילה שבה היא מתגוררת. בהלימה לתחושות הדאגה שהמשתתפות הביעו, ניכר כי מטרה דומיננטית נוספת להוצאה חוץ-ביתית הייתה הגנה על הנערה מפני פגיעה. בחלק מהמקרים הנערה מוצאת למסגרת תוך שיתוף פעולה שלה ושל הוריה, ובמקרים אחרים באמצעות התערבות בית המשפט.

סיוון תיארה כיצד המסגרת החוץ-ביתית סייעה לנערה חרדית ששלחה תמונות חושפניות שלה ונפגשה עם נערים בשעות הערב:

הבית לא הצליח לשמור עליה [...] יצרנו לה גבולות, חיפשנו לה גבולות במקומות אחרים [...] היה משהו בהוסטל ששמר עליה [...] דווקא זה שההוסטל היה מבודד [...] אין לה לאן לברוח [...] האינטרנט קצוב להן [...] אין להן את הטלפונים 24/7, אז יש עליהן עיניים פקוחות [...] אין לה דבר כזה להיות בחדר לבד עם אינטרנט [...] אחרי שסגרנו את העניין של הגבולות החיצוניים, בתוך הגבולות האלה יש מקום לעשות עבודה וליצור גבולות פנימיים ולייצר אצלה איזשהי משמעת עצמית.

במקרים מסוימים שבהם הנערה אינה מסכימה לצאת לפנימייה, נעשית פנייה לבית המשפט על ידי עו"ס לחוק הנוער במטרה להגדיר את הנערה כ”קטינה נזקקת” ולהוציא צו למסגרת חוץ-ביתית. כך למשל עולה מדבריה של ליאור, עו"ס לחוק הנוער:

יש לי נערה שנמצאת במעון נעול צופיה, והיא סיימה שם ועברה להוסטל. לא הצליח בהוסטל. הייתה קצת בבית בהמתנה שוב לחזור לצופיה. כשהיא הייתה בבית אמא שלה דיווחה לנו ש... שהיא מזדיינת עם כל דבר שזז. ובאמת אמא שדואגת לבת שלה. וכשעמדתי בבית משפט ואמרתי לשופט שהיא חייבת לחזור לצופיה בגלל שהיא מתנהגת התנהגות מינית בלתי מובחנת. הנערה השתוללה וקיללה אותי באולם והגיעו מאבטחים ומה לא [...] קשה להן מאוד מאוד לשמוע את זה. רק במקרים הקיצוניים אני אגיד זה, ”התנהגות מינית בלתי מובחנת” או ”מופקרת”, חושבת שעד היום השתמשתי בביטוי הזה פעמיים או שלוש. אבל זה באמת קשה להן. זה כאילו להגיד לנערה באיזשהו מקום ”את זונה”.

שיח ביקורתי על המושג מיניות בלתי מובחנת

שלוש משתתפות הביעו ביקורת על השימוש המקצועי בעבודה סוציאלית במונח ”מיניות בלתי מובחנת”, וזיהו בו סטנדרט כפול ביחס למיניות של נערות. כך למשל אמרה ברכה, מנהלת צוות: ”זה נכון שאם נער מרבה בקשרים מיניים אני לא חושבת שמישהו ירים פה גבה”. קוראל הצביעה על הטמעה של הבניות מגדריות במונח המקצועי ”מיניות בלתי מובחנת”, תוך התייחסות גם לפגיעותם של הנערים:

את מפגישה אותי עם הרבה שוביניזם כנראה. אם בחור עכשיו נשמע שהוא שכב עם עשרים בחורות, לא יגיע דיווח כזה בכלל. זה הבעיה. אני בטוחה שיכול להיות נער שחווה הרבה קשיים בסיפור הזה, וגם יכול להיות חשוף לתכנים שיכולים להבהיל אותו. אבל כן, החוויה היא והתפיסה היא שונה מבחינת מה שאת מתארת כהתנהגות מינית בלתי מובחנת.

מדבריה של קוראל עולה כי "מיניות בלתי מובחנת" היא מונח המגלם בתוכו סטנדרט כפול, כיוון שהוא מופנה בעיקר לנערות. קוראל מבקרת את השוביניזם הטמון במצב הקיים, כמו גם חוסר ההתייחסות לצרכים של נערים.

דיון

מחקר זה עוסק במושג "מיניות בלתי מובחנת", המשמש בשיח של עובדות סוציאליות כאחד הגורמים המגדירים נערה כמצויה בסיכון. המחקר חושף כי המושג משמש את העובדות הסוציאליות לתיאור התנהגות מינית של נערות הנתפסת כפתולוגית. לפי תיאוריהן, התנהגות זו מתאפיינת בהחצנה, פתיינות, ריבוי בני זוג ויחסי מין עם גברים בגיל צעיר של הנערה, ופער גילים משמעותי בינה לבין בן הזוג.

משתתפות המחקר תיארו מקרים של פגיעות מיניות קשות בנערות המצויות בטיפולן. הטיפול בנערות אשר חוו פגיעות קשות כל כך, ומצויות כל העת בסיכון לפגיעות נוספות, מציב את העובדות הסוציאליות בפני אתגר מקצועי מהמעלה הראשונה. מחד גיסא הן רוצות להגן על הנערות, ונדמה שחוויות החיים הקשות של הנערות מצדיקות את רצונן לעשות כל מה שניתן כדי למנוע מהן המשך של מצבי סיכון ופגיעות. מאידך גיסא, באופן פרדוקסלי, דווקא ההתמקדות בסיכון והרצון להגן על הנערות מצמצמים את יכולתן של העובדות הסוציאליות להתקרב לחווייתן של הנערות, והקושי להתקרב לחווייתן מגביל גם את היכולת לסייע להן. למעשה, ניתן לשער כי החוויות הקשות שמביאות הנערות, ולפעמים גם גילן הצעיר, מקשים מאוד על העובדות הסוציאליות לנקוט עמדה חיובית כלפי המיניות וההתנהגות המינית של הנערות, ולראות באלה זירה התפתחותית.

כשלים בשימוש במונח "מיניות בלתי מובחנת"

השימוש במונח "מיניות בלתי מובחנת" טומן בחובו שלושה כשלים בהתמודדותן של העובדות הסוציאליות עם אתגר זה: התעלמות מההקשר התרבותי המשתנה של מיניות הנערות, התעלמות מפגיעות מיניות, והתעלמות מההקשר המגדרי של יחסי הכוח. בדיון זה נרחיב לגבי כל אחד מהכשלים הללו, ובהמשך נתייחס לפרקטיקות שנוקטות העובדות הסוציאליות בטיפול בנערות אלה: שיחות והתערבות סמכותית.

התעלמות מהקשר התרבותי המשתנה של מיניות הנערות

מחקרים מצביעים על כך שתרבות חיי המין של נערות מצויה במגמה של שינוי תרבותי, והיא כוללת יותר מגע מיני במסגרת קשרים לא מונוגמיים ולא מחייבים. בין אם נערות עושות זאת מתוך רצון ותשוקה מינית אותנטית (Tolman, 2012), ובין אם הן עושות זאת מתוך שאיפה כי הדבר יוביל לקשר זוגי משמעותי, או מתוך הפנמה של כללי המשחק שנקבעו על ידי גברים – בפועל, נערות מעורבות כיום ביחסי מין לא מונוגמיים בהיקפים הולכים וגדלים (לוי-הרץ, 2020; Bell, 2018). לצד מחקרים המעידים על השלכות שליליות של קשרים מיניים לא מונוגמיים בקרב נערות (Dubé et al., 2017), מחקרים רבים יותר ויותר טוענים כי קשרים מיניים לא מונוגמיים אינם משפיעים לרעה על הרווחה הכללית של נערות (Vrangalova, 2015), ואף יש להם השלכות חיוביות, כגון הנאה מינית ותפיסות חיוביות של מיניות בכלל ושל קשרים לא מונוגמיים בפרט (Bell, 2018).

ההתמקדות בסיכון מקשה על העובדות הסוציאליות להתייחס למיניות כפעילות נורמטיבית ומהנה, בהתאם לתפיסה שמציע שיח התשוקה (Fine, 1988; Fine & McClelland, 2007; Tolman, 2012). ניתן לשער כי השינויים המהירים בתרבות הכללית, כולל בהרגלי הלבוש וההתנהגות, וכן התפתחות ערוצי המדיה החברתית, מעצבים מחדש את כללי ההתנהגות המינית באופן דינמי, שהעובדות הסוציאליות מתקשות לעקוב אחריו. למעשה, שיח התשוקה אינו רווח בתרבות הכללית גם בנוגע למיניות של נשים בוגרות (González-Marugán et al., 2021), כך שקשה לעובדות הסוציאליות לעשות בו שימוש באופן שיהיה מותאם ורלוונטי לנערות צעירות. במיוחד קשה לעובדות הסוציאליות להתמקם בתוך השיח העכשווי, המבלבל והסותר, אשר דורש מנערות מחד גיסא להיות מיניות ומאידך גיסא לא להפריז בגילווי המיניות שלהן.

זאת ועוד, מצבי השוליות המרובה שבהם מצויות נערות המטופלות על ידי העובדות הסוציאליות מקשים עוד יותר הן על הנערות והן על העובדות הסוציאליות. מצד הנערות, צמצום ההזדמנויות הריאליות העומדות בפניהן לחוות הצלחה, נוכח השוליות החברתית-כלכלית שלהן, הופך פעמים רבות את המיניות לערוץ היחיד הנגיש להן לחוות תחושת ערך והישג. מצד העובדות הסוציאליות, אותה שוליות מרובה לא מאפשרת להן להציע לנערות הגנה, שאולי הייתה מתאפשרת אילו הייתה לנערות סביבה חברתית תומכת אשר מציעה מענים מתאימים.

התעלמות מפגיעה מינית

נקודה מטרידה שעולה מתוך ממצאי המחקר היא הנטייה של העובדות הסוציאליות להתעלם מהשלכותיהן הטראומטיות המורכבות של פגיעות מיניות, עד כדי נרמול הפגיעות ואפילו האשמת הנערות בפגיעות שנגרמות להן. הממצאים מצביעים על חוסר הכרה והמשגה של פגיעות מיניות, הקטנה שלהן והתעלמות מהן. כך, מרבית תיאורי המקרים שהוצגו התייחסו למצבי פגיעות מיניות במונחים אינדיווידואליים, המתמקדים במאפיינים הפתולוגיים של הנפגעת אשר הובילו לפגיעה. ביטוי לכך עלה במקרים שבהם המשתתפות תיארו נערות צעירות מאוד כפתייניות, פרובוקטיביות וחסרות שליטה על התנהגותן המינית, למרות היותן נפגעות.

ממצא זה עולה בקנה אחד עם ממצאים קודמים, שבהם א/נשי המקצוע תיארו נערות נפגעות במונחים פתולוגיים וכמי שצריכות לשנות את התנהגותן (Gaarder et al., 2004; Lloyd, 2019; Överlien, 2003; Pasko, 2017). כך למשל, בארט (Barter, 2006) מצאה במחקרה כי ויניטות המתארות אלימות מינית של נערים הוגדרו על ידי צוותי רווחה כהתנהגות נורמטיבית, ולא הומשגו כפגיעות מיניות. לצד זאת, התנהגות מינית של נערות תויגה על ידי נערות, נערים ועובדות סוציאליות כ"מופקרת", ולפיכך כמובילה לאלימות של הנערים שפגעו בהן (Barter, 2006). מכך עולה כי המושג "מיניות בלתי מובחנת" משמש לעיתים קרובות להאשמת הקורבן, תוך התעלמות מאלימות מגדרית בכלל ומפגיעה מינית בפרט. לאור זאת עולה הצורך בהטמעת גישה מודעת-טראומה בעבודה עם נערות. גישה כזו מכירה בסימפטומים השונים כנובעים מטראומה, וממוקדת ביצירת יחסי אמון, בחירה והעצמה (Levenson, 2017).

התעלמות מההקשר המגדרי של יחסי כוח

הספרות העוסקת בניתוח שיח האשמת הקורבן מצביעה על האופן שבו הוא בא לידי ביטוי בהתמקדות בהתנהגות של הנפגעות המתויגת כפתולוגית - כגון שתיית אלכוהול, התנהגות מינית יוזמת, הימצאות במרחב ציבורי ועוד - באופן שאינו עולה בקנה אחד עם התנהגות נשית לגיטימית (Grubb & Turner, 2002; Viki & Abrams, 2012). ההתמקדות בהתנהגות הקורבן מייצרת תפיסה פתולוגית ואינדיווידואלית, שכן כל מקרה נתפס לגופו כנובע מהתנהגות הנערה הספציפית שנפגעה. כך שהפגיעה נתפסת כעדות להתנהגות לא מושכלת, חסרת אחריות ומנוגדת למה שמצופה ממנה לעשות כדי למנוע את המצב (אייזנשטדט, 2007; Lloyd, 2019). ההסבר האינדיווידואלי המתמקד בקורבן מתעלם הן מהתנהגות הפוגעים והן מהמבנה החברתי-מגדרי, קרי, מהנורמות המגדריות המעצבות את תפיסת הגבריות, הנשיות, המיניות והאלימות. כך פגיעות מיניות מומשגות כבעיות אינדיווידואליות וספציפיות במקום כבעיה חברתית מורכבת (Barter, 2006; Bay-Cheng & Fava, 2014).

באי-צ'אנג (Bay-Cheng, 2019) טוענת שחיי המין של נערות מעוצבים על ידי מארג של נורמות מגדריות, אי-שוויון כלכלי וחברתי ומגבלות פעולה הקשורות לגיל שלהן. כך נערות רבות נפגעות בשלושה רבדים: ראשית, הן סובלות מאי-שוויון מגדרי ומיני אשר מעצב את חוויותיהן ותפיסותיהן המיניות; שנית, רבות מהן נפגעות מאלימות מינית; ושלישית, הן סובלות מסטיגמה על כל פעולה ואי-פעולה מינית, אשר מתעצמת במקרים של הצטלבות מיקומי שוליים. ביקורת זו עולה בקנה אחד עם הטענה כי הטמעתן של גישות ותאוריות עיוורת-מגדר בפרקטיקות העבודה הסוציאלית משרתת את טשטוש האחריות החברתית למצוקותיהן של נשים, והופכת את המקצוע לכלי לפיקוח מגדרי על נערות ונשים (וייס, 2005).

פרקטיקות השגחה ופיקוח של עובדות סוציאליות על התנהגות מינית של נערות

המונח "מיניות בלתי מובחנת" מקשה על העובדות הסוציאליות להכיר באפשרות של הנאה ותשוקה מינית נשית, כמו גם להכיר, להמשיג ולפעול כנגד אי-שוויון חברתי ומגדרי, אלימות מינית וטראומה מינית. כנגזרת מתפיסת המיניות של נערות כ"לא מובחנת" נוקטות עובדות סוציאליות פרקטיקות של השגחה ופיקוח, שנעות על הרצף שבין שיחות פרטניות לקידום שינוי תוך-אישי ועד פרקטיקה סמכותית.

שיחות פרטניות לקידום שינוי תוך-אישי

בשיחות פרטניות חותרות העובדות הסוציאליות להביא את הנערה לזיהוי מנגנונים פסיכולוגיים אישיים, כגון מנגנוני הגנה או הרס עצמי, המשפיעים על התנהגותה, בשאיפה כי הבנה זו תוביל לשינוי. לוי (Lloyd, 2019) חקרה עו"סיות ומצאה כי הפרקטיקה שלהן מכוונת ליצירת מוטיבציה אינדיווידואלית בקרב הנערות להפסקת הפגיעה בהן. סידי (2009) הצביעה על כך שפרקטיקה זו נשענת על תפיסה מסורתית לפיה פרקטיקות של "טיפול" מתמקדות בנערה במטרה "לתקן" אותה, את התנהגותה ואת יכולת ההתמודדות שלה. פולאק ורוזיטר (Pollack & Rossiter, 2010) תיארו כי הנאו-ליברליזם מעצב מחדש את הטיפול של העבודה הסוציאלית בנערות ונשים נפגעות אלימות מינית, וטענו כי בעיית האלימות כלפיהן מובנית כבעיה ב"עצמי" (self) שלהן. בכך, פרקטיקה זו מעבירה מסר לנערה שבעיותיה הן עניין אישי, ומטשטשת את השפעת הגורמים החברתיים על התפתחות בעיות חברתיות (אייזנשטדט, 2007; וייס, 2005; Herz & Johansson, 2011).

גישות ביקורתיות בעבודה סוציאלית גורסות כי פרקטיקה זו לא מתאימה להתמודדות עם מצוקותיהן של נערות, כיוון שמצוקות אלה מבוססות על בעיות חברתיות ומחייבות פתרונות מערכתיים (וייס, 2005). ואכן, חלק מהמשתתפות העידו על חוסר יעילותם של הכלים הפרטניים העומדים לרשותן. יתר על כן, רבות מהן העידו כי על אף המאמצים והמשאבים שהשקיעו, הנערות ממשיכות בהתנהגותן הפתולוגית ו/או נפגעות שוב ושוב. כאשר הטיפול הפרטני נכשל והעו"סיות לא הצליחו לגייס שיתוף פעולה של הנערה והוריה בטיפול, הן פנו לשימוש בהתערבות סמכותית.

התערבות סמכותית

התערבות סמכותית היא פרקטיקה נפוצה שבה המשתתפות עשו שימוש כאשר יתר הפרקטיקות לא הצליחו להביא להשגת מטרות הטיפול – שינוי בהתנהגות הנערות וצמצום התנהגויות הנתפסות כמסכנות. מהספרות עלה כי השימוש בסמכות מתבסס על תפיסה לפיה הנערות לא שולטות על התנהגותן בכלל ועל המיניות שלהן בפרט, ולא מסוגלות להימנע ממצבי סיכון. לפיכך, הפרקטיקה שזורה בנרטיב של "הצלה" המהווה עילה לשימוש בטיפול סמכותי, להרחקה ולנעילה – עד מצב של נעילה בכפייה. עבודה עם נערות באוריינטציה של סמכות משמרת את מקומה של הנערה כאחראית למצבה, ומורידה את האחריות מהמערכת החברתית היוצרת את מצוקתן של הנערות (אמיתי, 2010; Abrams & Curran, 2000; Tseris, 2013).

מהממצאים עולה כי התערבות סמכותית מופעלת בשני שלבים: בשלב הראשון המשתתפות נוקטות "טיפול בצל החוק", פרקטיקה ייחודית לשירותי הרווחה בישראל – הן מאיימות על הנערות כי אם לא ישנו את התנהגותן, הן יפנו לבית המשפט במטרה לכפות את הטיפול הרצוי לתפיסתן. אם פרקטיקה זו לא משיגה את מטרותיה, המשתתפות עוברות לשלב השני – פונות לבית המשפט להוצאת צו להוצאה חוץ-ביתית. בכך למעשה מפעילות העו"סיות משטור ופיקוח על התנהגותן המינית של הנערות (Ajzenstadt & Steinberg, 1995).

השלב השני, הוצאה חוץ-ביתית, נמצא שכיח בממצאים, ובתיאורי מקרים רבים הנערה הוצאה לפנימיות, להוסטלים או למסגרות נעולות. המשתתפות בחרו בפרקטיקה זו בעיקר מתוך החלטה

מקצועית ששינוי ההתנהגות המצופה מהנערה יכול להתרחש רק על ידי הרחקה פיזית שלה מביתה ומהקהילה שבה היא מתגוררת. בהלימה לתמת הדאגה, ניכר כי מטרה דומיננטית נוספת להוצאה חוץ-ביתית היא הגנה על הנערה מפגיעה. אף שהמשתתפות הכירו בהשפעתה המזיקה והמסכנת של הקהילה על הנערות, האפשרות היחידה שהייתה בידיהן לתפיסתן היא להרחיק את הנערה ממנה, שכן חסרות פרקטיקות שבהן ניתן להגן על הנערה בתוך קהילת מגוריה תוך הרחקת הפוגעים או השגת שינוי בקהילה עצמה. אמיתי (2010) ראתה במסגרות חוץ-ביתיות מנגנון לפיקוח חברתי המשמר את מצבן החברתי המוחלש של נערות, וכינתה פרקטיקה זו "הענשת הקורבן" – שכן חופש הפעולה נשלל מהנערה, ולא מהפוגעים בה.

מגבלות המחקר

למחקר ארבע מגבלות מרכזיות. הראשונה היא הבחירה במשתתפות מחקר ממחלקות לשירותים חברתיים ברשויות יהודיות שאינן מוגדרות כחרדיות, בשל הבדלים תרבותיים בתפיסת המיניות בחברה הערבית (זועבי, 2011) ובחברה החרדית (שוורץ, 2003). נדרש מחקר נוסף כדי לבחון את השיח והפרקטיקות של עובדות סוציאליות ביחס למיניות בחברות אלה. מגבלה שנייה היא מספרם המועט של המסמכים המקצועיים שנתחו. השיח המקצועי המיוצג בדוחות הסוציאליים אינו יכול לייצג את כלל השיח המקצועי או את השיח המקצועי הפורמלי במסמכים רשמיים, שכן דוחות אלה נכתבו במקרים שבהם הטיפול הפרטני לא צלח, ולרוב הם נכתבו מלכתחילה במטרה להפעיל פרקטיקה סמכותית. ניתן להניח שלאור זאת, הנטייה בדוחות הייתה להדגיש את ההיבטים הסיכוניים והפתולוגיים בהתנהגות הנערה. מגבלה שלישית קשורה בשאלות המחקר שנבחרו – שאלות כלליות המבקשות מהמשתתפות לתאר דוגמאות לנערות שהטיפול בהן עסק בין היתר בנושא המיניות. ייתכן שבחירת שאלות אחרת הייתה מציפה עמדות ביקורתיות יותר של העובדות הסוציאליות ביחס לפרקטיקות שלהן. המגבלה הרביעית נעוצה בבחירה להביא את נקודת המבט של העובדות הסוציאליות בלבד, ללא נקודת מבטן של נערות המקבלות שירות במחלקות לשירותים חברתיים. נקודת מבטן של הנערות חיונית להמשך עיצוב דרכי פרקטיקה מיטיבות עבורן.

תרומת המחקר

למחקר יש תרומה לגוף הידע המקצועי. זהו המחקר הראשון העוסק בשיח ובפרקטיקה בעבודה סוציאלית בישראל על מיניות נערות מנקודת מבטן של עובדות סוציאליות. לממצאיו תרומה רבה לידע, לתאוריה ולפרקטיקה לגבי מיניות נערות, ובפרט להבנת המושג המקצועי "מיניות בלתי מובחנת". נוסף על כך, מחקר זה תורם לשדה המחקרי הביקורתי המבקש לזהות את יחס הכוח שעומדים בבסיס השיח המקצועי ובבסיס התאוריה של הפרקטיקה בעבודה סוציאלית. ממצאי המחקר מאפשרים הבנה עמוקה של הדרכים שבהן שיח הסיכון בא לידי ביטוי באופן קונקרטי בהמשגה המקצועית של התנהגות מינית המצופה מנערות. במיוחד מצביע המחקר על השימוש בפתולוגיזציה, פסיכולוגיזציה ואינדיווידואליזציה ביחס למיניות של נערות, אשר נטוע בשיח המקצועי באופן שנדמה "טבעי" ומובן מאליו. המחקר מבקש לערער על שימוש זה. באופן ספציפי, המחקר מצביע על המושג "מיניות בלתי מובחנת" כמושג שיפוטי ומאשים, אשר פוגע ביכולת של נשות המקצוע להבחין בסוכנות ובתשוקה

המיניות של נערות, בטראומות שאיתן הן מתמודדות ובאי-השוויון החברתי, הכלכלי והמגדרי שמגביל את אפשרויות הפעולה שלהן.

הממצאים קוראים לפיתוח פרשנות להתנהגות המינית של נערות כנובעת מתשוקה מינית או כפרקטיקת הישרדות (אמיתי, 2010; Lloyd, 2019). ובה הנערה נאלצת להשתמש כדרך התמודדות עם אי-שוויון חברתי, כלכלי ומגדרי. הכרה והמשגה כזאת של התנהגות הנערות תאפשר לראות גם את הסוכנות של הנערות וגם את אי-השוויון שעומו הן מתמודדות, ותמקד את המאמצים בעמידה לצד הנערות כנגד אי-השוויון אשר מגביל אל חייהן, מיניותן ועיתידן (Bay-Cheng, 2019). אין אנו טוענות שאין נערות שפועלות באופן מיני אשר פוגע בהן עצמן, אך במקום לשפוט ולהאשים אותן (Lloyd, 2019) – כנשים בוגרות וכנשות מקצוע עלינו להרחיב את אפשרויות הפעולה העומדות לרשותן, ולמצוא דרכים חדשות להגן עליהן לאחר פגיעה. על כן עולה הצורך בהכשרה להרחבת מגוון המונחים לתיאור התנהגות הנערות, כמו גם להרחבת מגוון הכלים, המשאבים ואפשרויות הפעולה של עובדות סוציאליות לעמוד לצד הנערות שאיתן הן עובדות, על מנת שיוכלו לפעול לשינוי התנאים החברתיים והכלכליים וליצור סביבה אשר מאפשרת התפתחות מינית מיטבית.

נקודות מפתח

- המושג ”מיניות בלתי מובחנת” משמש את העובדות הסוציאליות לתיאור מיניות לא מונוגמית של נערות והתנהגות מינית שלהן הנתפסת כמוחצנת באורח פתולוגי.
- השימוש במושג ”מיניות בלתי מובחנת” מבנה את הנערות כבעלות פתולוגיה גם כאשר הן חוות פגיעות מיניות.
- הפרקטיקה העיקרית הנגזרת ממושג זה היא טיפול אינדוידואלי לשינוי התנהגות הנערה, וכשהטיפול לא מצליח – שימוש בפרקטיקות של צל החוק והוצאה חוץ-ביתית.
- מתוך הממצאים עולה צורך בהכשרת עובדות סוציאליות ברוח תפיסות פמיניסטיות.

מקורות

איזנשטדט, מ. (2001). הבניית עבריינות נוער לאור ההגדרה של ”נורמליות“: 1922–1944. *מגמות, מ”א*(1-2), 71–96.

איזנשטדט, מ. (2007). האם המושג ”מסוכנות” מסוכן? *ביטחון סוציאלי*, 75, 65–88.

אמיתי, ג. (2010). *גורמי סיכון לסטייה חברתית בקרב נערות עם ליקויי למידה או קשיי למידה חמורים* (חיבור שהוגש לקבלת תואר דוקטור). האוניברסיטה העברית בירושלים.

ברקוביץ-רומנו, א., קרומר-נבו, מ. וקומם, מ. (2013). גוף הידע המחקרי בישראל על נערות במצבי מצוקה: סקירה היסטורית מפרספקטיבה פמיניסטית, *חברה ורווחה: רבעון לעבודה סוציאלית*, ל”ג (1), 7–39.

וייס, ע. (2005). העבודה הסוציאלית בראי הביקורת. *חברה ורווחה*, כ”ה(2), 249–281.

- זועבי, א. (2011). תפיסות של עובדות סוציאליות ערביות ביחס לזנות ולנשים בזנות (חיבור שהוגש לקבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת תל אביב.
- נא, ד. (2003). הדומה שבשונה והשונה שבדומה. המרכז הבינתחומי לחקר מדיניות וטיפול בילדים ונוער, אוניברסיטת תל אביב.
- לוי-הרץ, ר. (2020). "שלא תהיי שרמוטה - אבל גם אל תהיי יותר מדי חסודה": שיפוט מינייתן של נערות ונשים צעירות במרחבים של "תקיפה". מגדר, 7, 1-37.
- ליבליך, ע., תובל-משיח, ר. וזילבר, ת. (2010). בין השלם לחלקיו ובין תוכן לצורה. בתוך ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכות), ניתוח נתונים במחקר איכותני (עמודים 21-42). אוניברסיטת בן גוריון בנגב.
- מור, מ. (2010). "לחזור-להתקדם": משמעות היחידה לקידום נוער בחייהן של נערות. מניטוק לשילוב, 16, 10-42.
- סידי, מ. (2009). "החצר הנשית": תיעוד והמשגה של פרקטיקה ביקורתית בעבודה סוציאלית עם נערות ונשים צעירות ביפו (חיבור לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- פלד, ע., לחובר, ע. וקומם, מ. (2017). מבוא: נערות וגוף בישראל - סקירת ספרות. בתוך ע. לחובר, ע. פלד ומ. קומם (עורכות), נערות וגופן: מדברות, נכחות, נסתרות (עמודים 11-34). מאגנס.
- פלד, ע. וקרומר-נבו, מ. (2013). עבודה סוציאלית פמיניסטית. בתוך מ. חובב, א. לוונטל וי. קטן (עורכים), עבודה סוציאלית בישראל (עמודים 479-505). עם עובד.
- רזי, ת. (2009). ילדי ההפקר: החצר האחורית של תל אביב המנדטורית. עם עובד.
- שוורץ, י. (2003). הגבול בין גן עדן לגהינום: הנערה החרדית במצוקה, ההבניה החברתית של הדרתה ביחסיה עם מערכת החינוך, משפחתה, הקהילה החרדית ושרותי הרווחה (חיבור לשם קבלת תואר מוסמך). אוניברסיטת בר-אילן.
- משרד הרווחה והשירותים החברתיים. (2008). פרק 17.1 - מדיניות הטיפול בנערות וצעירות. תקנון העבודה הסוציאלית.
- Abrams, L. S., & Curran, L. (2000). Wayward girls and virtuous women: Social workers and female juvenile delinquency in the progressive era. *Affilia*, 15(1), 49-64. <https://doi.org/10.1177/088610990001500104>
- Ajzenstadt, M., & Steinberg, O. (1995). The elasticity of the law: Treating girls in distress in Israel through the shadow of the law. *The British Journal of Criminology*, 35 (2), 236-247. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a048496>
- American Psychological Association (2007) *Report of the APA task force on the sexualization of girls.* <http://www.apa.org/pi/wpo/sexualization.html>
- Barter, C. (2006). Discourses of blame: Deconstructing (hetero) sexuality, peer sexual violence and residential children's homes. *Child & Family Social Work*, 11(4), 347-356. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2006.00425.x>
- Bay-Cheng, L. Y.. (2015). The agency line: A neoliberal metric for appraising young women's sexuality. *Sex Roles: A Journal of Research*, 73(7-8), 279-291. <https://doi.org/10.1007/s11199-015-0452-6>
- Bay-Cheng, L. Y.. (2019). Agency is everywhere, but agency is not enough: A conceptual analysis of young women's sexual agency. *The Journal of Sex Research*, 56(4-5), 462-474. <https://doi.org/10.1080/00224499.2019.1578330>
- Bay-Cheng, L. Y., & Fava, N. M.. (2014). What puts "at-risk girls" at risk? Sexual vulnerability and social inequality in the lives of girls in the child welfare system. *Sexuality Research and Social Policy*, 11(2), 116-125. <https://doi.org/10.1007/s13178-013-0142-5>

- Bell, N. S. (2018). *What happens in a hook up? Young women's behaviors, emotions, and pleasures* [Unpublished Doctoral dissertation]. University of Michigan.
- Blommaert, J., & Bulcaen, C. (2000). Critical discourse analysis. *Annual Review of Anthropology*, 29, 447-466. <https://www.jstor.org/stable/223428>
- Dodd, S. J., & Tolman, D. (2017). Reviving a positive discourse on sexuality within social work. *Social Work*, 62(3), 227-234. <https://doi.org/10.1093/sw/swx016>
- Dubé, S., Lavoie, F., Blais, M., & Hébert, M. (2017). Consequences of casual sex relationships and experiences on adolescents' psychological well-being: A prospective study. *The Journal of Sex Research*, 54(8), 1006-1017. <https://doi.org/10.1080/00224499.2016.1255874>
- Fine, M. (1988). Sexuality, schooling, and adolescent females: The missing discourse of desire. *Harvard Educational Review*, 58(1), 29-53. <https://doi.org/10.17763/haer.58.1.u0468k1v2n2n8242>
- Fine, M., & McClelland, S. I. (2007). The politics of teen women's sexuality: Public policy and the adolescent female body. *Emory Law Journal*, 56(4), 995-1022.
- Flynn, S. (2020). Discourse and religious doctrine: Professional social work and the moral regulation of the body in Roman Catholic Ireland. *Sexualities*, 25(3), 1-17. <https://doi.org/10.1177/1363460720964029>
- Gaarder, E., Rodriguez, N., & Zatz, M. S. (2004). Criers, liars, and manipulators: Probation officers' views of girls. *Justice Quarterly*, 21(3), 547-578. <https://doi.org/10.1080/07418820400095901>
- González-Marugán, E. M., Felipe Castaño, M. E., Marugán de Miguelsanz, M., & Antón, L. J. M. (2021). Are women still judged by their sexual behaviour? Prevalence and problems linked to sexual double standard amongst university students. *Sexuality & Culture*, 25, 1927-1945. <https://doi.org/10.1007/s12119-021-09857-2>
- Groneman, C. (1994). Nymphomania: The historical construction of female sexuality. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 19(2), 337-367. <https://doi.org/10.1086/494887>
- Grubb, A., & Turner, E. (2012). Attribution of blame in rape cases: A review of the impact of rape myth acceptance, gender role conformity and substance use on victim blaming. *Aggression and Violent Behavior*, 17(5), 443-452. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.06.002>
- Henriksen, A. K. (2018). Vulnerable girls and dangerous boys: Gendered practices of discipline in secure care. *Young*, 26(5), 427-443. <https://doi.org/10.1177/1103308817737194>
- Herz, M., & Johansson, T. (2011). Critical social work- Considerations and suggestions. *Critical Social Work*, 12(1), 28-45. <https://doi.org/10.22329/csw.v12i1.5843>
- Lamb, S. (2010). Porn as a pathway to empowerment? A response to Peterson's commentary. *Sex Roles*, 62(5), 314-317. <https://doi.org/10.1007/s11199-010-9756-8>
- Lamb, S. & Peterson, Z. D. (2012). Adolescent girls' sexual empowerment: Two feminists explore the concept. *Sex Roles*, 66, 703-712. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-9995-3>
- Lavie-Ajayi, M. (2014). "I didn't know I was isolated until I wasn't isolated any more": The use of groups in qualitative psychology research. *Qualitative Inquiry*, 20(2), 175-182. <https://doi.org/10.1177/1077800413510878>
- Levenson, J. (2017). Trauma-informed social work practice. *Social Work*, 62(2), 105-113. <https://doi.org/10.1093/sw/swx001>
- Lloyd, S. (2019). 'She doesn't have to get in the car ... ': Exploring social workers' understandings of sexually exploited girls as agents and choice-makers. *Children's Geographies*, 20(5), 536-548. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1649360>
- Mallicoat, S. L. (2007). Gendered justice: Attributional differences between males and females in the juvenile courts. *Feminist Criminology*, 2(1), 4-30. <https://doi.org/10.1177/1557085106296349>

- Mann, E. S. (2013). Regulating Latina youth sexualities through community health centers: Discourses and practices of sexual citizenship. *Gender & Society, 27*(5), 681-703. <https://doi.org/10.1177/0891243213493961>
- Missari, S. A. (2013). *Sexual empowerment for all? Exploring the connections between social inequality and expectations of sexual pleasure from adolescence to young adulthood* [Unpublished doctoral dissertation]. University of Connecticut.
- Överlien, C. (2003). Innocent girls or active young women? Negotiating sexual agency at a detention home. *Feminism & Psychology, 13*(3), 345-367. <https://doi.org/10.1177/0959353503013003007>
- Pasko, L. (2010). Damaged daughters: The history of girls' sexuality and the juvenile justice system. *Journal of Criminal Law & Criminology, 100*(3), 1099-1130. <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol100/iss3/13>
- Pasko, L. (2017) Beyond confinement: The regulation of girl offenders' bodies, sexual choices, and behavior. *Women & Criminal Justice, 27*(1), 4-2. <https://doi.org/10.1080/08974454.2016.1259598>
- Peterson, Z. D. (2010). What is sexual empowerment? A multidimensional and process-oriented approach to adolescent girls' sexual empowerment. *Sex Roles, 62*, 307-313. <https://doi.org/10.1007/s11199-009-9725-2>
- Pittenger, S. L., Huit, T. Z., & Hansen, D. J. (2016). Applying ecological systems theory to sexual revictimization of youth: A review with implications for research and practice. *Aggression and Violent Behavior, 26*, 35-45. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2015.11.005>
- Pollack, S., & Rossiter, A. (2010). Neoliberalism and the entrepreneurial subject: Implications for feminism and social work. *Canadian Social Work Review, 27*(2), 155-169. <https://www.jstor.org/stable/41669933>
- Robards, F., Kang, M., Usherwood, T., & Sanci, L. (2018). How marginalized young people access, engage with, and navigate health-care systems in the digital age: Systematic review. *Journal of Adolescent Health, 62*(4), 365-381. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2017.10.018>
- Tolman, D. L. (2002). *Dilemmas of desire: Teenage girls talk about sexuality*. Harvard University Press.
- Tolman, D. L. (2012). Female adolescents, sexual empowerment and desire: A missing discourse of gender inequity. *Sex Roles, 66*, 746-757. <https://doi.org/10.1007/s11199-012-0122-x>
- Tseris, E. J. (2013). Trauma theory without feminism? Evaluating contemporary understandings of traumatized women. *Affilia, 28*(2), 153-164. <https://doi.org/10.1177/0886109913485707>
- Van Dijk, T. A. (2001). Critical discourse analysis. In D. Schiffrin, D. Tannen, & H. E. Hamilton (Eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 352-371). Blackwell.
- Viki, G. T., & Abrams, D. (2002). But she was unfaithful: Benevolent sexism and reactions to rape victims who violate traditional gender role expectations. *Sex Roles, 47*, 289-293. <https://doi.org/10.1023/A:1021342912248>
- Vrangalova, Z. (2015). Does casual sex harm college students' well-being? A longitudinal investigation of the role of motivation. *Archives of Sexual Behavior, 44*(4), 945-959. <https://doi.org/10.1007/s10508-013-0255-1>
- Wong, J. P.-H., Chan, K. B. K., Boi-Doku, R., & McWatt, S. (2012). Risk discourse and sexual stigma: Barriers to STI testing, treatment and care among young heterosexual women in disadvantaged neighborhoods in Toronto. *The Canadian Journal of Human Sexuality, 21*(2), 75-89.
- World Health Organization (2010). *Preventing intimate partner and sexual violence against women: Taking action and generating evidence*. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/44350>